COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-4416611

Samenstelling/Productie
mw. drs. J. Bookelman
mw. J. Chabinath
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. drs. M. Keereweer
drs. M. Koenders
mw. drs. L.A. Nizet
mw. drs. M. Polman
mw. drs. C. Scheffer
drs. A. Schuurman
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
D. Brouwer de Koning
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, november 1995

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
M. H. J. Koenders
augustus 1992

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISRIEK**
C. Scheffer
november 1992

C. **INVENTARISATIE**
C. Scheffer
1992

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
2.1.Bodemgesteldheid
2.2.Afwatering

3. GRONDGEBRUIK
3.1. Agrarisch grondgebruik
3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
4.1. Landwegen
4.2. Wateren
4.3. Dijken
4.4. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
5.1. Algemeen
5.2. Kernen
5.2.1. Bergschenhoek
5.2.2. De Rotte
5.3 Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Bergschenhoek (regio Delf- en Schieland) is centraal gelegen binnen de provincie Zuid-Holland. In het zuiden grenst Bergschenhoek aan de gemeente Rotterdam, ten westen ligt Berkel en Rodenrijs, ten oosten bevindt zich de gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle en in het noorden grenst Bergschenhoek aan Bleiswijk (**figuur 1a**). Naast het gelijknamige dorp Bergschenhoek bevat de gemeente tevens het gehucht De Rotte en verder verspreide bebouwing.

Bergschenhoek heeft een oppervlakte van 15,51 km^2. Een klein gedeelte hiervan (27 ha) bestaat uit binnenwater (recreatieplassen en het riviertje de Rotte), de rest is land. Op 1 januari 1991 telde gemeente 7.745 inwoners. De gemiddelde bevolkingsdichtheid bedroeg daarbij 508 personen per km^2 landoppervlak.

De begrenzing van de gemeente - sinds de oprichting in 1811 onveranderd (vgl. **fig. 1b** en **2**) - is voor een deel landschappelijk van aard. Aan de oostkant wordt ze bepaald door de Rotte. Langs de westgrens loopt een polderdijk. Deze polderdijk heeft, behalve een waterstaatkundige, ook een historisch-juridische betekenis als landscheiding tussen de hoogheemraadschappen van Delfland en Schieland. De noord- en zuidgrens hebben eveneens een waterstaatkundige achtergrond. De hier gelegen polderkaden zijn in de loop van deze eeuw echter afgegraven waardoor deze grenzen in het veld niet meer als zodanig herkenbaar zijn (**fig. 4c**).

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

De bodem in het droogmakerijenlandschap van Bergschenhoek bestaat praktisch geheel uit zeeklei. Deze zeeklei is wisselend van samenstelling. In het noorden van de gemeente zijn de kleigronden kalkhoudend en plaatselijk ook enigszins zandig. In het zuiden is de bodem daarentegen kalkarm. Hier bezit de kleigrond een venige bovengrond en een slappe ondergrond (modderklei). Tegen de grens met de gemeente Rotterdam, ten noorden van Hillegersberg, ligt nog wat veen dat niet is afgegraven ten behoeve van de turfwinning (restveen).
De klei-afzettingen zijn gevormd tijdens het geologisch tijdvak van het Holoceen (vanaf circa 8000 voor Chr.), meer specifiek gedurende de periode van het Subboreaal (3000-700 voor Chr.), toen de zee via diverse zeegaten nog vrij toegang had tot een groot gebied achter de in opbouw zijnde strandwallenkust. Ter onderscheiding van jongere mariene afzettingen - die overigens niet binnen de gemeentegrenzen worden aangetroffen - worden de sedimenten uit dit tijdperk aangeduid als "oude zeekleigronden".

Hoewel de oude zeeklei al enkele duizenden jaren geleden gevormd is ligt ze 'pas' sinds een aantal eeuwen weer aan de oppervlakte. Toen de strandwallenkust langs de Noordzee vanaf omstreeks 2200 jaar voor Chr. meer en meer gesloten raakte, brak - onder invloed van de stagnerende afwatering - namelijk een periode van veengroei aan (Hollandveen). Het afgestorven, onverteerde plantaardig materiaal kon zich ophopen op tot een enkele meters dikke veenlaag. Dit proces verliep tot aan de ontginningen in de Vroege Middeleeuwen min of meer ongestoord. Na de Middeleeuwen ging men in de 16e/17e eeuw op grote schaal over tot afgraving en uitbaggering van veen in het kader van de turfwinning (par. 3.2.). Deze vervening geschiedde zo rigoureus dat na afloop niet alleen bijna alle veen was verdwenen maar ook grote waterplassen waren ontstaan. Na droogmaking van deze veenplassen kwam de oude zeeklei weer aan de oppervlakte. Zoals gesteld komt in het zuiden van Bergschenhoek nog enig restveen voor. Verder is ook de oude kern van het gelijknamige dorp gelegen op een oude strook veenland.

De kleigronden binnen Bergschenhoek zijn zeker niet geheel reliëfloos zoals dat in de meer noordelijk gelegen droogmakerijen van Bleiswijk en Zevenhuizen het geval is. Men kan hier hoogteverschillen aantreffen van 0,5 tot 1m door de aanwezigheid van "fossiele" kreekruggen en voormalige getijdegeulen met bijbehorende oeverwallen. Deze liggen tegenwoordig hoger dan hun directe omgeving als gevolg van een minder sterke verzakking van het maaiveld ter plaatse (differentiële klink).
De droogmakerijen van Bergschenhoek, die tot de laagste van Nederland behoren, hebben een ligging rond de -5,5m NAP, variërend van -4,8m NAP in het westen tot -6,1m, respectievelijk -6,2m NAP in het oosten en zuiden. Het gemeentelijke grondgebied vertoont zodoende een lichte afhelling van noordwest naar zuidoost.
De droogmakerijen worden begrensd door polderdijken. De Landscheiding van Delfland en Schieland aan de westzijde reikt tot ca. -3m NAP. De kade langs de Rotte is duidelijk hoger gelegen (tot -0,2m NAP). De oude dorpskern van Bleiswijk ligt eveneens hoger dan de rondom gelegen zeekleipolders. De bebouwing is hier zoals vermeld gelegen op een strook veengrond (bovenland) die, in tegenstelling tot de omgeving, niet is afgegraven voor

turfwinning. Het hoogste punt binnen de gemeente wordt bepaald door een omvangrijke puinstortheuvel in het oosten langs de Rotte. Deze opvallende, inmiddels als skihelling in gebruik genomen afvalberg reikt tot ca. +25m NAP.

2.2. Afwatering

Het grondgebied van Bergschenhoek valt in zijn geheel binnen één afwateringseenheid, te weten de Polder Bleiswijk c.a.. Hiervan vallen de polderdelen Oosteindsche Polder en de Boterdorpsche Polder binnen de grenzen van de gemeente. De Polder Bleiswijk c.a. behoort tot het hoogheemraadschap van Schieland en loost in oostelijke richting op de Rotte, een oud veenriviertje dat in zuidoostelijke richting naar Rotterdam stroomt en aldaar uitkomt op de Nieuwe Maas.

Aanvankelijk geschiedde de afwatering van het voormalige veengebied op natuurlijke wijze. Eerst nog via veenstroompjes, na ontginning via sloten en weteringen. Dijken zorgden voor de scheiding van binnen- en buitenwater. In de dijken werden sluisjes gelegd om het binnenwater te kunnen lozen. Kunstmatige opmaling was nog niet nodig. Omstreeks 1500 zal men hier, net als elders in het Hollandse veengebied, windbemaling hebben ingevoerd. Met de verveningsactiviteiten in de 16e en 17e eeuw (par. 3.2.) onderging de landschappelijke en waterstaatkundige situatie rond Bergschenhoek echter een radicale verandering. Zoals vermeld ontstonden hierdoor grote plassen die zich over praktisch het hele grondgebied van de huidige gemeente uitstrekten. De droogmaking van deze plassen geschiedde met behulp van windmolens.
De Polder Bleiswijk c.a. viel droog in 1779. Deze droogmakerij werd geheel door de staat gefinancierd en uitgevoerd. In deze omvang was dat voor het eerst dat de overheid een dergelijk project op zich nam. Voor de bemaling van de polder werden in totaal zeven-en-twintig windmolens ingezet, waarvan zestien (vier molengangen van elk vier stuks) op het grondgebied van Bergschenhoek. Deze brachten het water eerst trapsgewijs op de binnen- of tussenboezem om het vervolgens uit te slaan op de boezem van de Rotte. Begin 20e eeuw geschiedde de bemaling nog steeds volledig op windkracht.

Tijdens de eerste helft van deze eeuw maakte de windbemaling plaats voor bemaling met behulp van diesel- en elektromotoren. De molens van de Polder Bleiswijk c.a. verloren al in 1915 hun functie na de bouw van vijf elektrisch aangedreven centrifugaalpompen langs de Rotte (waarvan drie binnen de gemeente). Spoedig volgde gehele of gedeeltelijke afbraak. Anno 1940 was er van de zestien windmolens binnen de gemeente geen enkel compleet exemplaar meer over. Tegenwoordig herinneren slechts vier molenstompen aan deze oorspronkelijke bemalingsmethodiek.

3. GRONDGEBRUIK

3.1. Agrarisch grondgebruik

De oorspronkelijke vorm van grondgebruik binnen de gemeente, die van gemengd agrarisch bedrijf op veen, is geheel verloren gegaan met de turfwinning (par.3.2.). De veenplassen die toen ontstonden werden nog vergroot door de werking van wind en golfslag. Slechts de bewoningskernen en enkele geïsoleerde stukken veenland bleven gespaard. Als gevolg daarvan werd de basis voor het agrarisch bedrijf letterlijk weggeslagen. Die situatie wordt treffend weergegeven door een oude waterschapskaart uit het midden van de 18e eeuw (zie **fig. 2**).
Na droogmaking van de veenplassen (voltooid in 1779) kreeg men weer de beschikking over (klei)grond die goed bruikbaar bleek voor de landbouw. Bij de inrichting van de nieuw aangewonnen gronden ging men op een rationele manier te werk. De ontsluiting geschiedde door aanleg van rechtlijnige wegen en waterlopen (sloten en tochten), op een gelijke onderlinge afstand. Daarbinnen paste men een systematische verkaveling toe in lange rechthoekige percelen. In het zuidoosten bleven twee (iets hogere) zones rond de boezemvaarten van daar gelegen molengangen vooralsnog onverkaveld (zie **fig. 4a**).

Het gebruik dat van de drooggemaakte gronden kon worden gemaakt werd bepaald door de bodemsamenstelling (par. 2.1.). Zo leenden kalkrijke zeekleigronden in het noorden van de gemeente zich, vanwege een vrij lichte structuur, in het algemeen prima voor de akkerbouw. Daarbij legde men zich met name toe op de teelt van handelsgewassen (granen, vlas, aardappelen en later vooral suikerbieten en diverse koolsoorten). De zwaardere kleigronden in het zuiden werden hoofdzakelijk in gebruikt genomen als grasland. Hier ontwikkelde zich de melkveehouderij.
Omstreeks 1850 was ongeveer zestig procent van de huidige gemeente in gebruik als weiland (zuiden en oosten). Akkerland (noorden en westen) maakte circa veertig procent uit van het areaal cultuurland
In de periode 1850-1945 nam de oppervlakte grasland toe (tot ca. zeventig procent) ten koste van de hoeveelheid akkerland, dit als gevolg van een accentverschuiving richting melkveehouderij na 1900. De zones rond de boezemvaarten werden verkaveld na het buiten gebruik stellen van de molengangen (par. 2.2.). In de omgeving van Bergschenhoek deed de kascultuur (met name groenteteelt) haar intrede (vgl. **fig. 4a** en **b**).

In de jaren '50 werd een begin gemaakt met het proces van perceelvergroting (dempen van sloten) waardoor de karakteristieke strokenverkaveling plaats zou maken voor een grootschaliger indeling in blokken en rechthoeken. De herverkavelde percelen kregen door de aanleg van een draainagesysteem een verbeterde afwatering. Dit verbeterde de mogelijkheden voor de akkerbouw. Het areaal akkerland nam toe tot een omvang gelijk aan de oppervlakte weiland. Naast akkerbouw en veeteelt manifesteerde de tuinbouwsector zich. Het aantal tuinbouwkassen groeide flink, vooral ten noorden van Bergschenhoek langs de grens met Bleiswijk.
In het zuiden van de gemeente werd een groot aantal ha (ca. 200) aan agrarisch gebruik onttrokken voor de aanleg van het Lage Bergsche Bosch en enkele waterpartijen, onderdeel van het recreatiegebied Rottemeren (**fig. 4b** en **c**).

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

De belangrijkste vorm van niet-agrarisch grondgebruik was de vervening. Deze werd uitgevoerd ten behoeve van de turfwinning. Hoewel men ook voor het lokaal gebruik zal hebben verveend nam deze activiteit pas een grootschaliger vorm aan nadat vanaf circa 1200 na Chr. de behoefte aan brandstof snel begon te groeien door de opkomst van steden in de omgeving (Rotterdam, Delft en Gouda).
Het veen, dat zich over grote delen van Midden-Holland uitstrekte, werd aanvankelijk alleen boven de grondwaterspiegel gedolven (zogenaamde "droge vervening"). De vraag naar turf was echter zo groot dat het daar niet bij bleef. In de eerste helft van de 16e eeuw ging men over tot zogenaamde "natte vervening". Met behulp van de baggerbeugel haalde men nu ook het veen onder de grondwaterspiegel weg. Men spaarde daarbij wel smalle stroken veenland uit om het uitgebaggerde veen op te laten drogen (zetwallen of legakkers). Deze gingen echter op den duur vaak verloren doordat ze gemakkelijk afbrokkelden. Zo ontstonden uitgestrekte waterplassen (zie **fig. 2**). Dit nam een zodanige vorm aan dat het gebied rond Bergschenhoek in de 17e eeuw was veranderd in een groot meren- en moerasgebied. Ruim driekwart van het voormalige ambacht bestond toen uit water! De restanten onvergraven veenland duidde men wel aan als "drijvende landen". De bebouwing was in die tijd alleen nog bereikbaar via dijken en kaden.
Na afloop van de vervening zakte de economie in elkaar. Deels uit algemeen belang, maar vooral uit particulier winstbejag begon men in de 17e eeuw met de droogmaking van de veenplassen in deze regio. De plassen van Bergschenhoek vielen eind 18e eeuw droog met de totstandkoming van de Polder Bleiswijk c.a. (par. 2.2.). Bij deze inpoldering werden de verveningssporen (zetwallen, petgaten) uitgewist.

Een andere niet agrarische activiteit die min of meer een gevolg is geweest van de vervening was de visserij. Deze werd - veelal als bijverdienste - bedreven in de zich steeds verder uitbreidende waterplassen. Bekend is dat aan de Bergweg (verbinding Bergschenhoek-Hillegersberg) tot circa 1800 op de plaats van het huidige gemeentehuis een viszouterij heeft gestaan. De droogmaking betekende natuurlijk het einde van de visvangst.

3.3. Visuele karakteristiek

Het oostelijk en westelijk deel van de gemeente Bergschenhoek worden gekenmerkt door een open en grootschalig verkaveld droogmakerijenlandschap, deels in gebruik als bouwland (suikerbieten, koolsoorten) en deels als weiland. Het noorden, midden en zuiden zijn daarentegen besloten door de aanwezigheid van respectievelijk kassen, dorpsbebouwing en de opgaande beplanting van het Lage Bergsche Bosch (zie **fig. 4c**).
De polders worden begrensd door dijken en/of waterlopen. De N209 (verbinding Bergschenhoek-Bleiswijk) is gedeeltelijk voorzien van begeleidende beplanting. De bebouwing van Bergschenhoek is vanaf veel plaatsen waarneembaar. Een oriëntatiepunt wordt gevormd door de kerktoren van dit dorp. In zuidelijke richting is de hoogbouw van Rotterdam zichtbaar.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Eén van de oudste landverbindingen binnen de gemeente zal hebben gelopen langs de westelijke oever van de Rotte. Van hieruit is immers ook een begin gemaakt met de ontginning van het grondgebied (zie ook par. 5.2.1.). De ingrijpende verveningsactiviteiten in deze regio leidden niet alleen tot landverlies maar ook tot aantasting van de infrastructuur. Een aantal wegen werd namelijk ondermijnd c.q. doorbroken en moest uit veiligheidsoverwegingen worden afgesloten. De nieuwe polder (Polder Bleiswijk c.a.) die na droogmaking van de veenplassen rond Bergschenhoek ontstond werd slechts door enkele landwegen ontsloten. De belangrijkste ontsluitingsweg bleef, net als voor de droogmaking, de noord-zuid-verbinding Hillegersberg-Bergschenhoek-Bleiswijk (vgl **fig. 2** en **3**). De dwarsweg Bergschenhoek-Berkel (Berkelse Weg, voorheen Nieuwe Weg) bestond ook al langer. Deze dateert uit het begin van de 18e eeuw. Een andere dwarsweg (Hoekse Kade) leidde in zuidoostelijke richting naar het riviertje de Rotte.

Halverwege de 19e eeuw waren de interlocale verbindingen Hillegersberg-Bergschenhoek-Bleiswijk en Bergschenhoek-Berkel voorzien van een verharding (vermoedelijk puin of grind, in de kernen bestrating). De polderweg van Bergschenhoek naar de Rotte en het pad over de kade langs dit riviertje waren nog onverhard. Hier bestond de toplaag uit klei of zand. In tijden van regen en dooi liet de begaanbaarheid hier derhalve te wensen over. Ten oosten van Bergschenhoek lag een veer over de Rotte naar het gehucht Oud Verlaat (gemeente Zevenhuizen-Moerkapelle).
Al vrij spoedig na 1850 werden de weg van Bergschenhoek naar de Rotte (Hoekse Kade) en de westelijke Rottekade verhard. Het eenvoudige wegenpatroon van hoofd- en dwarswegen onderging tot in de jaren '30 van deze eeuw geen verandering. Wel was sprake van verbreding en verbetering (b.v. steenslag i.p.v. grind) in verband met drukker en zwaarder verkeer (o.a. het dagelijks vervoer van melkvrachten).
Kort voor het begin van de Tweede Wereldoorlog werd een begin gemaakt met de reconstructie van de (provinciale) weg Hillegersberg-Bergschenhoek-Bleiswijk. Bij Bergschenhoek werd het tracé buiten het dorp omgeleid waardoor het doorgaande verkeer de plaats aan de oostkant kon passeren. Dit werk (inclusief viaduct over de oude weg tussen Hillegersberg en Bergschenhoek) kwam pas na de oorlog gereed. Het nieuwe weggedeelte kreeg toen ook een verlenging in westelijke richting naar Berkel (**fig. 4b** en **c**). De opkomst van nieuwe vervoermiddelen (fiets, bus, vrachtwagen, auto) leidde tot de toepassing van moderne verhardingsmaterialen (onder andere teer en beton).

Na 1945 werd de gemeentelijke infrastructuur zoals gezegd uitgebreid met een omleiding c.q. verlenging van de provinciale weg. Tevens kwam in het kader van een betere kaveloontsluiting een aantal insteekwegen tot stand ter weerszijden van die hoofdas. Het stratennet van Bleiswijk groeide door na-oorlogse uitbreidingen. In het recreatiegebied langs de Rotte (Lage Bergsche Bosch) werd een padenstelsel aangelegd. Het pontveer over de Rotte ter hoogte van Oud Verlaat raakte buiten gebruik. Ten zuiden daarvan plaatse men een voetbrug over de Rotte, de Rottebanbrug (**fig. 4c**).

4.2. Wateren

Het riviertje de Rotte, dat langs de oostgrens van Bergschenhoek in zuidelijke richting stroomt, vervulde (naast een rol in de afwatering; par. 2.2.) vroeger ook een (bescheiden) verkeersfunctie. Vóór de droogmaking van de vele meren in deze regio vormde de Rotte een onderdeel van een alternatieve verbinding tussen Rotterdam en Amsterdam. Door inpolderingen ging deze doorgaande vaarroute in de 18e eeuw verloren. Het riviertje bleef daardoor gespaard voor ingrijpende kanalisatie c.q. regulatie. Vanaf zijn tegenwoordige "oorsprong", even ten westen van het dorp Moerkapelle, vertoont deze circa 18 kilometer lange waterloop nog steeds een vrij natuurlijke vorm. Het riviertje vervult tegenwoordig samen met de Rottemeren en de Bergsche Plas een belangrijke recreatieve functie.

Behalve weteringen, boezemvaarten en sloten liggen binnen de gemeente ook wateren die geen rol spelen in de afwatering (par. 2.2.). Zo ligt binnen het Lage Bergsche Bosch ten zuiden van Bergschenhoek een cirkelvormige recreatieplas. Bij de glastuinbouwbedrijven in de directe omgeving van het dorp bevinden zich reservoirs voor de opvang van regenwater. Hieruit wordt water geput voor kunstmatige beregening van de in de kassen geteelde produkten.

4.3. Dijken

Binnen de gemeente treft men dijken aan langs de oost- en westgrens (Rottedijk, Landscheiding tussen Delf- en Schieland). Langs de hoofdwetering van de Polder Bleiswijk c.a. alsook tussen Bergschenhoek en de Rotte lopen kaden (o.a. Hoekse Kade)(**fig. 4c.**). Met name de Rottedijk vervult een belangrijke functie in de waterbeheersing.
Reeds vóór de periode van de droogmaking bestonden er (veen)kaden. Deze moesten het kwelwater uit de nog niet ontgonnen veengronden opvangen en zijdelings afvoeren. Later werden de veenderijen op voorschrift van de overheid van een ringdijk voorzien. Bij de uitvoering van de inpolderingswerkzaamheden (par. 2.2.) zullen deze oude waterkeringen - voor zover bruikbaar - zijn opgenomen in de nieuwe ringdijken rond de droogmakerijen. Een bijzondere waterkering treffen we aan langs de westgrens van de gemeente. Hier ligt de zogenaamde landscheiding tussen de hoogheemraadschapen van Delf- en Schieland. Deze dijk, reeds vermeld in de 13e eeuw, kan dan ook met evenveel recht waterscheiding worden genoemd.

Het merendeel van genoemde dijken en kaden doet ook dienst als weg. Bovendien vervullen ze de rol van bewoningsas. Niet alle dijken en kaden hebben hun waterkerende functie tot op heden behouden. Zo zijn na 1945 de polderkaden langs de noord- en zuidgrens afgegraven. Ook sneuvelde een deel van de oude landscheiding tussen Delfland en Schieland.

4.5. Nutsvoorzieningen

De inwoners van de gemeente Bergschenhoek konden,net als die van Bleiswijk en Hillegersberg, vanaf 1913 over elektrische stroom beschikken nadat er een leveringscontract was afgesloten met de elektriciteitscentrale van Rotterdam. Tegenwoordig verzorgt het

Gemeente-Energiebedrijf Rotterdam zowel de distributie van electriciteit als van gas binnen de gemeente Bergschenhoek.

In 1928 werd, op initiatief van Bergschenhoek en negen naburige gemeenten het drinkwaterbedrijf "De Tien Gemeenten" in het leven geroepen. De aansluiting op het leidingnet geschiedde vervolgens zo voorspoedig dat omstreeks 1945 als ruim 90 procent van alle woningen binnen de gemeente voorzien was van stromend water.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Bergschenhoek bevat - naast verspreide bebouwing (par. 5.3.) - twee bewoningskernen, te weten het gelijknamige dorp Bergschenhoek en het gehucht De Rotte. Het ontstaan en de ontwikkeling van Bergschenhoek hangt samen met de ontginning, respectievelijk exploitatie van de eens uitgestrekte veengronden in deze regio (zie par. 3.2.). Het gehucht De Rotte valt te typeren als een dijknederzetting. Deze kern staat overigens pas vanaf de jaren '60 onder een zelfstandige naam bekend. Beide nederzettingen worden gekenmerkt door een lineaire hoofdstructuur. In het geval van Bergschenhoek wordt deze bepaald door de (weg langs de) hoofdwetering van de Polder Bleiswijk c.a., bij De Rotte is de bochtige kade langs het gelijknamige riviertje vormgevend.

Het dorp Bergschenhoek dateert uit de Late Middeleeuwen. Bewoning en ontginning zullen hier, net als in naburige kernen als Bleiswijk en Zevenhuizen, een aanvang hebben genomen toen omstreeks 1200 een begin werd gemaakt met de systematische occupatie van het woeste veengebied. Het dijkgehucht De Rotte betreft vermoedelijk een spontane groepering van arbeiders, keuterboeren en ambachtslieden.
Eind 15e eeuw telde Bergschenhoek, toen nog behorend tot het ambacht van Hillegersberg en Rotteban, naar schatting niet meer dan een paar honderd inwoners (200-300). Ten tijde van de grootschalige turfwinning (16e-17e eeuw) leidde de snel toenemende werkgelegenheid tot een groei van de bevolking. Omstreeks 1600 woonden er binnen de huidige gemeente grenzen vermoedelijk zo'n 500 personen. Een eeuw later was dit aantal verdubbeld tot ruim 1.000. Toen de locale economie na afloop van de turfwinning elkaar zakte, liep het aantal inwoners echter terug. Velen waren namelijk gedwongen elders werk te zoeken. Begin 19e eeuw telde men binnen de gemeente Bergschenhoek (opgericht in 1811) ongeveer 700 zielen. Nadien zijn in Nederland regelmatig volkstellingen gehouden waardoor men voor de afgelopen twee eeuwen een vrij nauwkeurige indruk kan verkrijgen van het bevolkingsverloop. De volgende tabel geeft een overzicht, waarbij een interval van 20 jaar is aangehouden.

Tabel 1: Bevolkingsontwikkeling gemeente Bergschenhoek

jaartal	aantal inwoners
1822	897
1840	1.014
1860	994
1880	1.052
1900	1.188

jaartal	aantal inwoners
1920	1.595
1940	2.942
1960	4.102
1980	6.892
1991	7.745

Het bevolkingsaantal van de gemeente Bergschenhoek groeide in de eerste helft van de 19e eeuw met ruim 300 personen tot ongeveer 1.000 zielen. Vervolgens trad stagnatie op. Pas in het laatste kwart van de 19e eeuw kreeg de demografische ontwikkeling weer een licht

positief verloop (tabel 1). Na 1900 trad er een duidelijke versnelling op in de bevolkingstoename. Mede van invloed op deze groei in de eerste helft van de 20e eeuw (van ruim 1.000 naar ca. 3.000 inwoners) was vermoedelijk de agrarische economie die nieuwe impulsen ondervond van de opkomende tuinbouwsector (par. 3.1). De bevolkingsgroei concentreerde zich voor het grootste deel in en rond de hoofdkern (verdichting, nieuwe lintbebouwing). Het gehucht De Rotte nam weliswaar ook in omvang toe maar in veel geringere mate.
Na de Tweede Wereldoorlog, in het bijzonder na 1960, nam het aantal inwoners in verhoogd tempo toe. Verantwoordelijk hiervoor was, behalve natuurlijke aanwas, een toenemend vestigingsoverschot veroorzaakt door de komst van woonforensen vanuit Rotterdam.

5.2. Kernen

Hierna volgt een bespreking van de twee kernen binnen de gemeente Bergschenhoek voor wat betreft hun functioneel-ruimtelijke ontwikkeling. De volgorde van bespreking is gebaseerd op een rangschikking naar grootte (huidige omvang). De achter deze beschrijving gevoegde bebouwingskarakteristiek betreft een weergave van de belangrijkste architectuur-historische kwaliteiten uit de periode 1800-1945.

5.2.1. Bergschenhoek

Het dorp Bergschenhoek is gelegen in het westelijk deel van de gemeente aan de hoofdwetering de Polder Bleiswijk c.a.. De plaats heeft zijn naam ontleend aan het feit dat de weg Hillegersberg-Bleiswijk hier een stompe hoek maakt. Afgezien van deze knik heeft Bergschenhoek, net als de omliggende dorpen, een rechtlijnige hoofdstructuur. Deze is een gevolg van de wijze waarop de voormalige veengronden in dit gebied tijdens de Middeleeuwen geoccupeerd zijn. Deze veenontginningen geschiedde volgens het zogenaamde "cope-systeem". Hierbij werden vanaf een rechtlijnige ontginningsbasis langgerekte kavels uitgezet in het veen. Op de kop van de kavels bouwde men de boerderijen, daarachter lag een strook met bouw- en weiland. Zo ontstond een lintvormige veenontginningsnederzetting, behorend tot de ambachtsheerlijkheid Hillegersberg en Rotteban.

Aanvankelijk hielden de inwoners zich vooral bezig met akkerbouw. Door ontwatering van het veen trad echter inklinking en oxydatie op waardoor het maaiveld daalde. De daarmee gepaard gaande stijging van het grondwaterpeil dwong de agrarische bevolking op den duur tot een overgang naar de veehouderij. Akkerland werd omgezet in wei- of hooiland dat een hogere waterstand wel kon verdragen. Verder werd ook op enige schaal veen gedolven voor turffabricage.
Na de Middeleeuwen won de turfwinning zodanig aan betekenis dat deze activiteit hoofdbron van bestaan werd. De turfwinning bleek lucratief en bracht zowel welvaart als groei. Bergschenhoek veranderde van een onbetekende buurt in een redelijk welvarend dorp. Halverwege de 17e eeuw (1658) had de plaats voldoende omvang voor de status van zelfstandige kerkelijke gemeente. De Hervormde gemeenschap hield zijn godsdienstige bijeenkomsten aanvankelijk in een schuurkerk. Deze viel in 1659 ten prooi aan de vlammen toen een grote brand praktisch het gehele dorp in de as legde. Een nieuwe hervormde kerk

kwam gereed in 1696. Een groot deel van de bevolking van Bergschenhoek beleed het rooms-katholieke geloof. Zodoende had ook deze groepering in Bergschenhoek een eigen onderkomen.

De rigoureuze afgraving van de veengronden ondermijnde steeds verder de eenzijdige lokale economie. Cultuurland viel op nog grotere schaal ten prooi aan de vervening na introductie van de baggerbeugel. Hiermee kon men het land namelijk tot onder de grondwaterspiegel afgraven. Na afloop van de vervening lag Bergschenhoek ingeklemd tussen uitgestrekte waterplassen (**fig. 2**). Met de welvaart was het toen gedaan. Met de droogmaking van de veenplassen in de 18e eeuw kwam gelukkig weer landbouwgrond beschikbaar. Akkerbouw kreeg (opnieuw) betekenis als belangrijkste bestaansbron van werkgelegenheid. De nog op oud veenland gelegen dorpskern - d.w.z. de bebouwing langs Dorpsstraat, Kerkstraat en Smitshoek (**fig. 5**) - was inmiddels omringd met een gracht. Binnen die dorpsgracht werd, om inklinking van het slappe veen tegen te gaan, een apart hoog waterpeil aangehouden, onafhankelijk van dat in de omliggende droogmakerij (Polder Bleiswijk c.a.).

Omstreeks 1850 telde de bebouwde kom van het dorp circa 70 huizen. Deze waren gerangschikt langs de (geknikte) Dorpsstraat, Smitshoek en Kerkstraat in de vorm van (deels gesloten, deels aflopende) tweezijdige lintbebouwing (**fig. 6**). De Kerkstraat lag haaks op de Dorpsstraat, de Smitshoek in het verlengde ervan. Op het punt van samenkomst van deze drie wegen stond de Hervormde kerk. Het dorpscentrum, waar ook de plaatselijke school was gelegen, ontbeerde echter een duidelijke kom. Aan het westeind van de Smitshoek bevond zich de rooms-katholieke kerk (herbouwd in 1834) met pastorie en begraafplaats. De dorpskom van Bergschenhoek werd omsloten door een ringgracht waarover, ter hoogte van wegkruisingen, ophaalbruggen lagen. De rooms-katholieke kerk lag net buiten deze gracht, alsmede een aantal huizen aan het zuidelijk deel van de Dorpsstraat.
De locale economie dreef op de landbouw, in het bijzonder akkerbouw (graan, vlas). Naast deze agrarische activiteit bestond er nog enige ambachtelijke nijverheid.

Tijdens de tweede helft van de 19e eeuw groeide het aantal inwoners binnen de gemeente niet noemenswaardig (tabel 1). Het dorp Bergschenhoek nam dan ook nauwelijks in omvang toe. De weinige nieuwbouw werd gerealiseerd binnen de bestaande bebouwingsstructuur (verdichting). In 1870 werd de hervormde kerk aan de Dorpsstraat vervangen. Dit nieuwe exemplaar is kort geleden afgebroken voor de bouw van een moderner godshuis. Ten zuiden van de dorpskern kwam een openbare begraafplaats tot stand.

Na 1900 nam de gemeentelijke bevolking, met name relatief gezien, vrij snel toe (van 1.188 naar 2.942 inwoners). Zoals een zichzelf respecterende plattelandsgemeente in ontwikkeling betaamde liet Bergschenhoek zich niet lang na de eeuwwisseling een nieuw raadhuis (1909) aanmeten. Dit gebouw aan het oosteind van de Dorpsstraat is inmiddels vervangen door een modern gemeentekantoor. Een ander bestuurslichaam, dat van het waterschap van de Polder Bleiswijk c.a., verkoos een locatie ten zuiden van de kern - Bergweg Noord, vlakbij de brug over de dorpsgracht - voor de oprichting van een polderhuis (1905). Een vermeldingswaardige bouwactiviteit op het religieuze vlak betrof de vervanging van de rooms-katholieke kerk aan de Smitshoek door het huidige exemplaar (1910).

Vergroting van de woningvoorraad geschiedde in de eerste helft van deze eeuw niet alleen meer langs de bestaande bebouwingsassen (Dorpsstraat en de in het verlengde daarvan

gelegen straten) maar vooral door de oprichting van huizen aan de Julianalaan (voornamelijk arbeiderswoningen), een dwarsweg van de Dorpsstraat die verderop overging in de Hoekse Kade (**fig. 4b en 5**). Deze uitbreiding uit de jaren '20, gebaseerd op de Woningwet van 1901, was stedebouwkundig nog weinig doordacht. De lintbebouwing langs de Julianalaan (voornamelijk tweezijdig) en Hoekse Kade (voornamelijk eenzijdig) sloot namelijk matig aan bij de oude dorpskern. In 1936 werd door de gemeente een uitbreidingsplan ter visie gelegd dat compacte woningbouw beoogde ten behoeve van een meer samenhangende dorpsstructuur. Realisering van dit plan liet echter op zich wachten tot na de Tweede Wereldoorlog. Zo vertoonde de nederzettingsstructuur anno 1940 een weinig gelukkige vorm. Aanschouwing van het stratenpatroon uit die tijd roept al snel de vergelijking op met een kraaiepoot (**fig. 6**)!

Na de Tweede Wereldoorlog is Bergschenhoek uitgegroeid door opvulling van de ruimte tussen de oude kern en de provinciale weg (N209) en een uitbreiding in westelijke richting (woningbouw). Rond het dorp verschenen steeds meer tuinbouwkassen (vgl. **fig. 4b en c**).

5.2.2. De Rotte

Het dijkgehucht De Rotte ligt circa vier kilometer ten zuidoosten van Bergschenhoek langs de westelijke kade van het gelijknamige riviertje. Aan de westkant loopt de Boezemvaart van de Polder Bleiswijk c.a. waardoor de lintbebouwing van dit buurtschap aan beide zijden begeleid wordt door water. Het nederzettinkje De Rotte, dat zijn ontstaan mogelijk te danken heeft aan een concentratie van landarbeiders, veenwerkers en ambachtslieden, is een bescheiden oord gebleven. Tekenend voor de geringe betekenis van deze verzameling dijkwoningen is het feit dat de nederzettingsnaam De Rotte pas na 1945 verscheen op de (topografische) kaart van dit gebied.
Tot in deze eeuw maakte de unilineaire, praktisch geheel enkelzijdige bebouwing van dit kronkelige dijkgehucht een tamelijk verbrokkelde indruk. Beeldbepalende elementen waren toen nog de bovenmolens van twee molengangen (nrs. E en F) van de Polder Bleiswijk c.a.. Deze windmolens zijn echter kort na 1915 geheel afgebroken toen hun functie door elektrische gemalen werd overgenomen (par. 2.2).

Tijdens de periode 1900-1945 verdichtte de lintbebouwing zich enigszins. Ook vond uitbreiding plaats in zuidwestelijke richting. De nederzettingsstructuur bleef echter weinig regelmatig. De Rotte kreeg in de eerste helft van de 20e eeuw een eigen schooltje. Aan het zuidwesteind van het gehucht werden langs de rivierdijk verder nog een houtzagerij (annex kisten- en krattenfabriek) en een ruberoidfabriek opgericht. Het aantal huizen/panden zal in deze periode een verdubbeling hebben ondergaan van circa 25 naar ongeveer 50 stuks (vgl. **fig. 4a en b**).
Na 1945 raakte de bebouwing van de kleine dijknederzetting verder verdicht. De vrije ligging van De Rotte in een open droogmakerijenlandschap ging verloren door de aanleg van het Lage Bergsche Bosch en een skihelling (par. 3.3) ten noorden ervan. Ten zuiden, aan de overzijde van het riviertje De Rotte, verrees de Rotterdamse nieuwbouwwijk Ommoord (vgl. **fig. 4b. en c).**

5.3. Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing binnen de gemeente is voor een belangrijk deel nog steeds agrarisch van aard. Omstreeks 1850 beperkte deze zich nog bijna geheel tot de hoofdontsluitingsweg van de Polder Bleiswijk c.a. (Bergweg Noord/Zuid, Oosteindseweg). Ook langs de Rotte stonden enkele boerderijen. Verder telde Bergschenhoek nog zestien windmolens, verdeeld over vier molengangen langs de Rotte. Deze windmolens werden in de eerste helft van de 20e eeuw vervangen door moderne gemalen. Het grootste deel werd geheel afgebroken. Van vier molens rest nog een stomp (par. 2.2).
De bebouwing langs de Bergweg en de Oosteindseweg raakte in de periode 1900-1945 verdicht. Tussen de oude boerderijen, 'luisterend' naar fraaie namen als "Zelden van Pas" en "Niets zonder Gods zegen", verschenen tuinmanswoningen en buitenhuisjes. Dichtbij de grens met de toenmalige gemeente Hillegersberg kwam aan de westkant van de Bergweg in 1922 een modelbedrijf op het gebied van melkveehouderij tot stand. Mede aanleiding tot oprichting van dit complex, de N.V. Hygiënische Melkstal, waren motieven op het gebied van de volksgezondheid. Langs de Hoekse Kade en de Nieuwe Weg werden vóór 1940 nog een paar kleine agrarische bedrijfjes gesticht (vgl. **fig. 4a en b**).

Na de Tweede Wereldoorlog werd de ontsluiting van het buitengebied verbeterd, met name door de aanleg van een groot aantal insteekwegen. Aan deze nieuwe dwarswegen werden vooral glastuinbouwbedrijven opgericht. De lijnvormige verspreide bebouwing langs de Bergweg Noord/Zuid en de Oosteindseweg raakte nog verder verdicht waardoor deze nu lang niet meer overal als verspreid kan worden aangemerkt (vgl. **fig. 4b en c**).

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der (1839-1851)
  Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen + suppl. Gorinchem.

- Atlas van historische vestingwerken in Nederland (1970)
  Deel IV, de provinciën Zuidholland en Zeeland. Eerste aflevering: Zuidholland. Z.p..

- Beekman, A.A. (1948)
  De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven. 's-Gravenhage.

- Een beeld van het zuid-hollandse landschap (1981-1988)
  Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland. 6 delen. Z.p..

- Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart (1967). 's-Gravenhage.

- Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.. 's-Gravenhage, 1950-heden.

- De bodem van Nederland (1965)
  Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering. Wageningen.

- Buisman, J. (red.) (1978)
  Zuid-Holland vanuit de lucht. Baarn.

- Craandijk, J. (1888)
  Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Haarlem.

- Dijksterhuis, R. (1984)
  Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940. Proefschrift, TH Delft.

- Don, P. (red.) (1985)
  Kunstreisboek Zuid-Holland. 8e dr., Weesp.

- Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938 (1938)
  Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening. Den Haag.

- Fruin, R. (red.) (1866)
Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV. Leiden.

- Fruin, R. (red.) (1976)
Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII. Leiden.

- Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken (z.j.). Z.p..

- Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland (1976)
Enige opstellen over de geschiedenis. 's-Gravenhage.

- Kley, J. van der (red.) (1967)
Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen. Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel.

- Kroon, A.W. (1862)
Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie. Amsterdam.

- Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd (1968). Z.p..

- De molens van Zuid-Holland (1980). Den Haag.

- Mulder, G.J.A. (red.) (1949-1959)
Handboek der geografie van Nederland. 6 delen. Zwolle.

- De ontwikkeling onzer elektriciteitsvoorziening 1880-1938 (1948).
Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereniging van directeuren van elektriciteitsbedrijven in Nederland. 2 delen. Arnhem.

- Postma, C. (red.) (1963)
Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland. 5 delen. 's-Gravenhage.

- Register van beschermde monumenten (1989). Zeist.

- Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947 (1950). Leeuwarden.

- Steegh, A. (1985)

Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr., Zutphen.

- Teixeira de Mattos, L.F. (1906-1961)
  De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 16 delen. 's-Gravenhage.

- Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941].
  Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.

- Vermooten, M. en Smit, T. (1989)
  Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland. Hapert.

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th. (1989)
  Bibliografie van de historische geografie. Wageningen.

- Verzameling van gegevens betreffende de elektriciteitsvoorziening in de Provincie Zuid-Holland (1915). 's-Gravenhage.

- Wallenburg, C. van (1966)
  De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Wageningen.

- Witkamp, P.H. (1877)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Tiel.

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A. (1895)
  Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf. Arnhem/Nijmegen.

Regionaal/lokaal

- Bakker, J.M. de (1973)
  Twee eeuwen in de drooggemaakte polders Bleiswijk en Bergschenhoek, aan de rand van Rotterdam.

- Buurman Azn., K. en Van Elzelingen (1922)
  Bemaling van "De Drooggemaakte polders van Bleiswijk en een gedeelte van Hillegersberg.

- Diepeveen, W.J. (1950)
  De vervening in Delfland en Schieland tot het einde der zestiende eeuw. Leiden.

- Doorn, D. van, e.a. (1973)

Hoogheemraadschap van Schieland, 1273-1973. Gedenkschrift uitgegeven ter gelegenheid van het 700-jarig bestaan van het Hoogheemraadschap van Schieland. Rotterdam.

- Gouw, J.L. van der (1987)
  De landscheidingen tussen Delfland, Rijnland en Schieland. Hilversum

- Hoonaard, W. van den (1824)
  Geschiedkundige en topografische beschrijving van de dorpen Hillegersberg en Bergschenhoek. Rotterdam.

- Linden, H. van der (1955)
  De cope. Bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de openlegging der Hollands-Utrechtse laagvlakte. Proefschrift.

- Thurkow, A.J. (1990)
  De droogmaking van Bleiswijk en Hillegersberg, een opmerkelijke onderne ming. In: Tijdschrift "Holland", jrg.22, pp.33-54.

- Verheul Dzn., J. (1936)
  De Rotte met de Bleiswijksche Meren en omliggende gemeenten Hillegersberg, Bergschenhoek, Bleiswijk, Moerkapelle en Zevenhuizen. Rotterdam.

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1 : 50.000
  * bladnr. 37 Rotterdam (verkenning 1849-'50, druk 1858)

- Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland (1869).
  Door J. Kuyper, Leeuwarden. Herdruk 1971, Groningen.

- Chromo-topografische Kaart van Nederland, schaal 1 : 25.000
  * bladnr. 481 Hillegersberg (1877)
  * bladnr. 481 Hillegersberg (1889/1908)

- Topografische Kaart van Nederland, schaal 1 : 25.000
  * bladnr. 37 F Hillegersberg (uitgave 1939)
  * bladnr. 37 F Hillegersberg (uitgave 1963)
  * bladnr. 37 F Bleiswijk (uitgave 1990)

BIJLAGEN

- figuur 1 : Gemeentegrenzen en regio-indeling MIP Zuid-Holland
- figuur 2 : Bergschenhoek omstreeks 1750
- figuur 3 : a) Bergschenhoek anno 1866
- figuur 4 : Uitsnede topografische kaart, schaal 1 : 25.000
  a) bladnr. 481 (1876)
  b) bladnr. 37F (1939)
  c) bladnr. 37F (1990)
- figuur 5 : Straatnamenkaart Bergschenhoek
- figuur 6 : Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Bergschenhoek in hoofdlijnen (1850-1945)

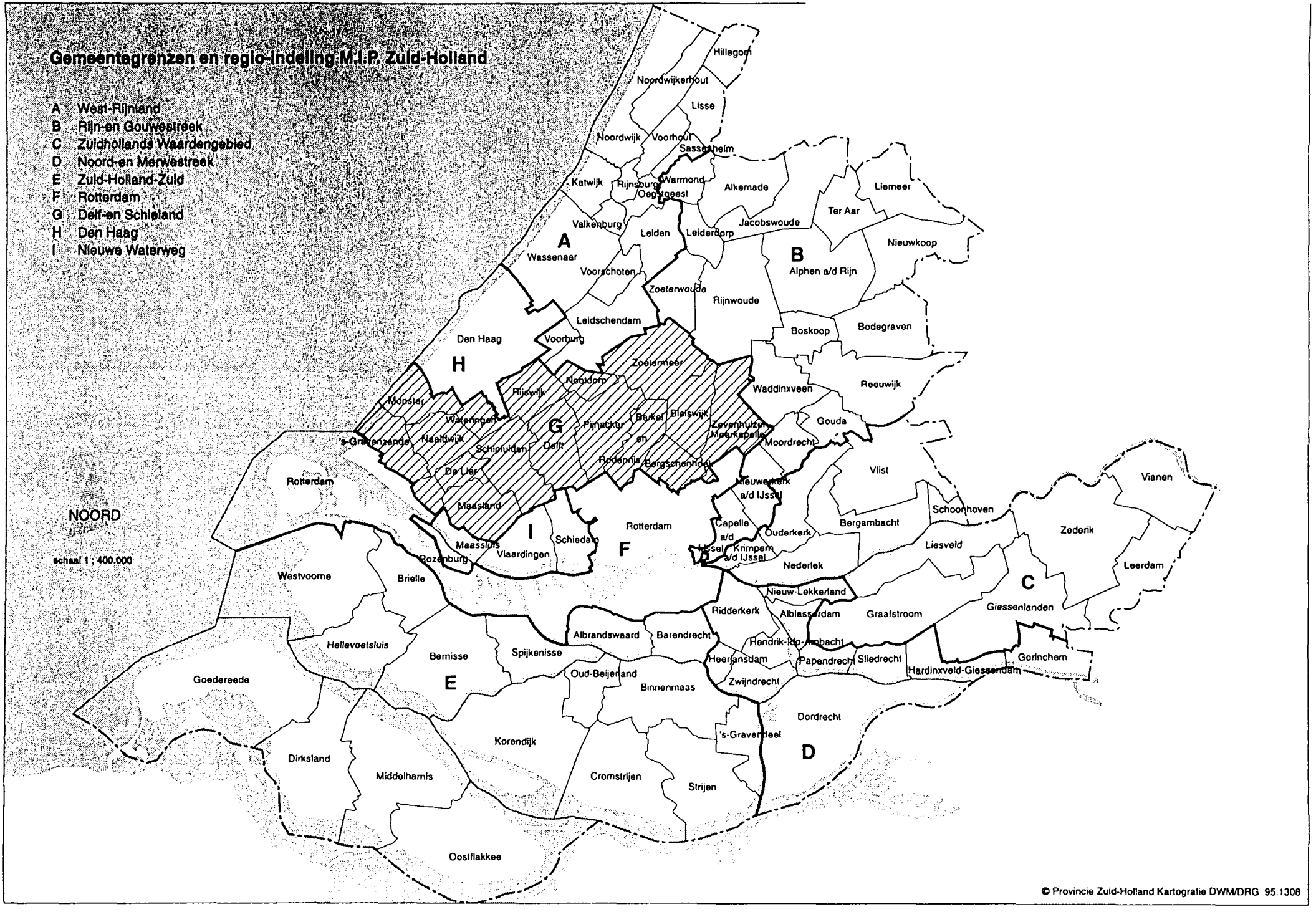
Gemeentegrenzen en regio-indeling M.I.P. Zuid-Holland
A West-Rijnland
B Rijn-en Gouwestreek
C Zuidhollands Waardengebied
D Noord-en Merwestreek
E Zuid-Holland-Zuid
F Rotterdam
G Delf-en Schieland
H Den Haag
I Nieuwe Waterweg
NOORD
schaal 1 : 400.000
Hillegom
Noordwijkerhout
Lisse
Noordwijk
Voorhout
Sassenheim
Katwijk
Rijnsburg
Warmond
Oegstgeest
Alkemade
Liemeer
Ter Aar
Jacobswoude
Valkenburg
Leiden
Leiderdorp
Nieuwkoop
Wassenaar
Voorschoten
Alphen a/d Rijn
Zoeterwoude
Rijnwoude
Leidschendam
Boskoop
Bodegraven
Den Haag
Voorburg
Zoelermeer
Rijswijk
Naaldwijk
Waddinxveen
Reeuwijk
Monster
Wateringen
Pijnacker
Berkel en Rodenrijs
Bleiswijk
Zevenhuizen Moerkapelle
Gouda
's-Gravenzande
Naaldwijk
Schipluiden
Delft
Bergschenhoek
Moordrecht
De Lier
Rotterdam
Nieuwerkerk a/d IJssel
Vlist
Vianen
Maasland
Schoonhoven
Bergambacht
Zederik
Maassluis
Schiedam
Rotterdam
Capelle a/d IJssel
Ouderkerk
Liesveld
Bozenburg
Vlaardingen
Krimpen a/d IJssel
Nederlek
Leerdam
Westvoorne
Brielle
Nieuw-Lekkerland
Ridderkerk
Alblasserdam
Graafstroom
Giessenlanden
Hellevoetsluis
Albrandswaard
Barendrecht
Hendrik-Ido-Ambacht
Bernisse
Spijkenisse
Heerjansdam
Papendrecht
Sliedrecht
Gorinchem
Hardinxveld-Giessendam
Goedereede
Oud-Beijerland
Binnenmaas
Zwijndrecht
Dordrecht
's-Gravendeel
Korendijk
Dirksland
Middelharnis
Cromstrijen
Strijen
Oostflakkee
© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1308

Figuur 1

Gemeente Bergschenhoek

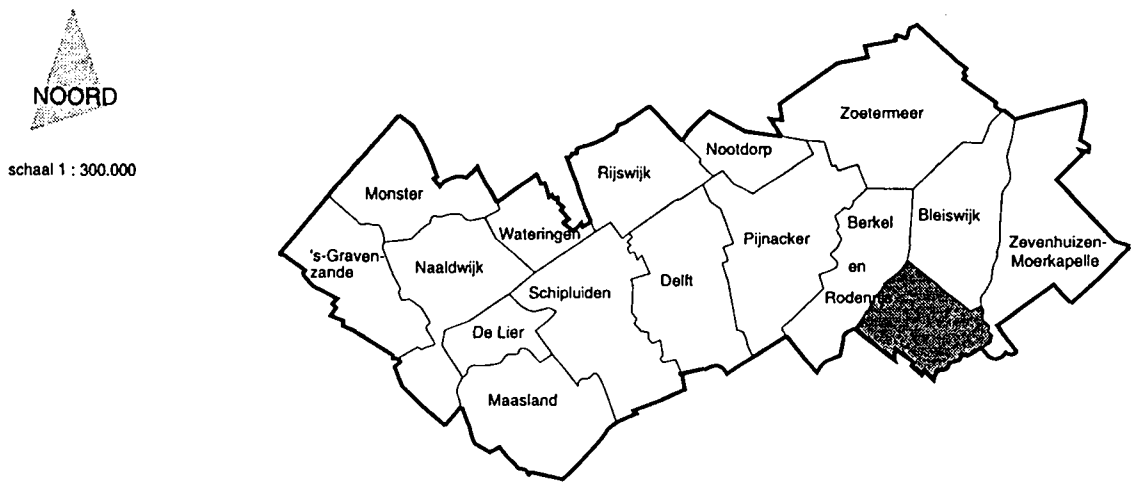

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1308

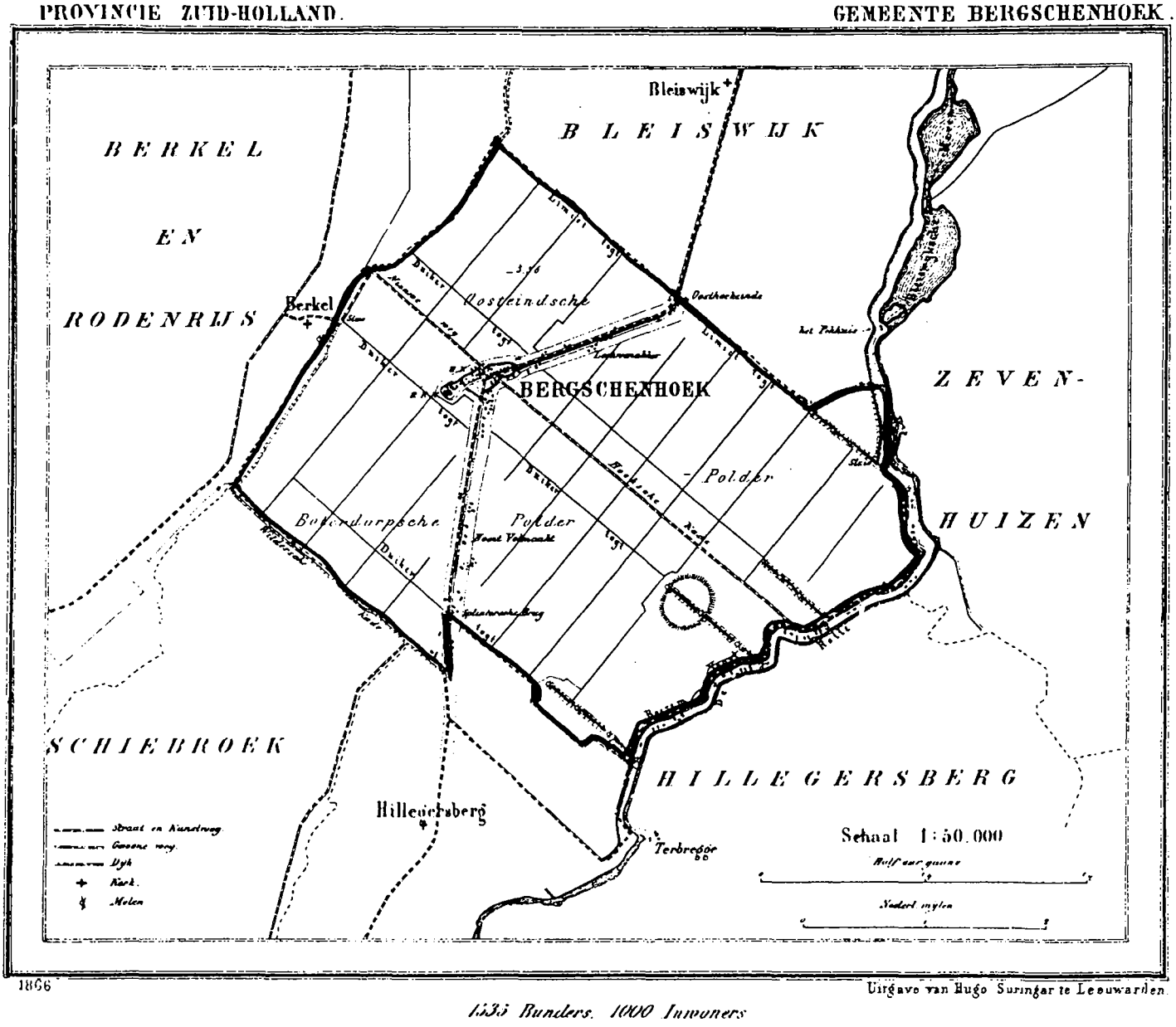

Figuur 3. Bergschenhoek anno 1866. Uit de gemeente-atlas van J.Kuyper (1869).

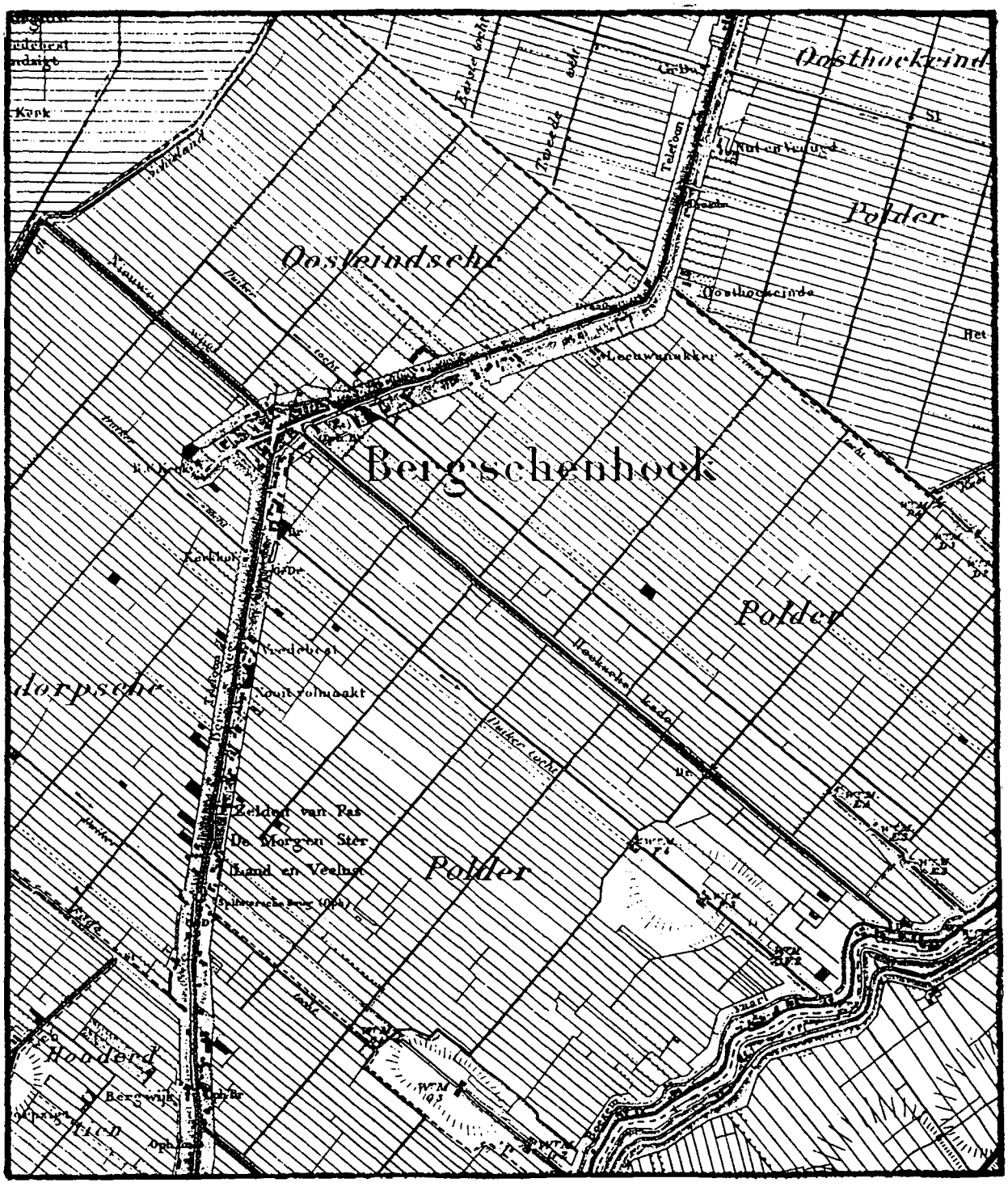

Figuur 4a. Fragment topografische kaart 1:25.000, bladnr. 481 (1889/1908).

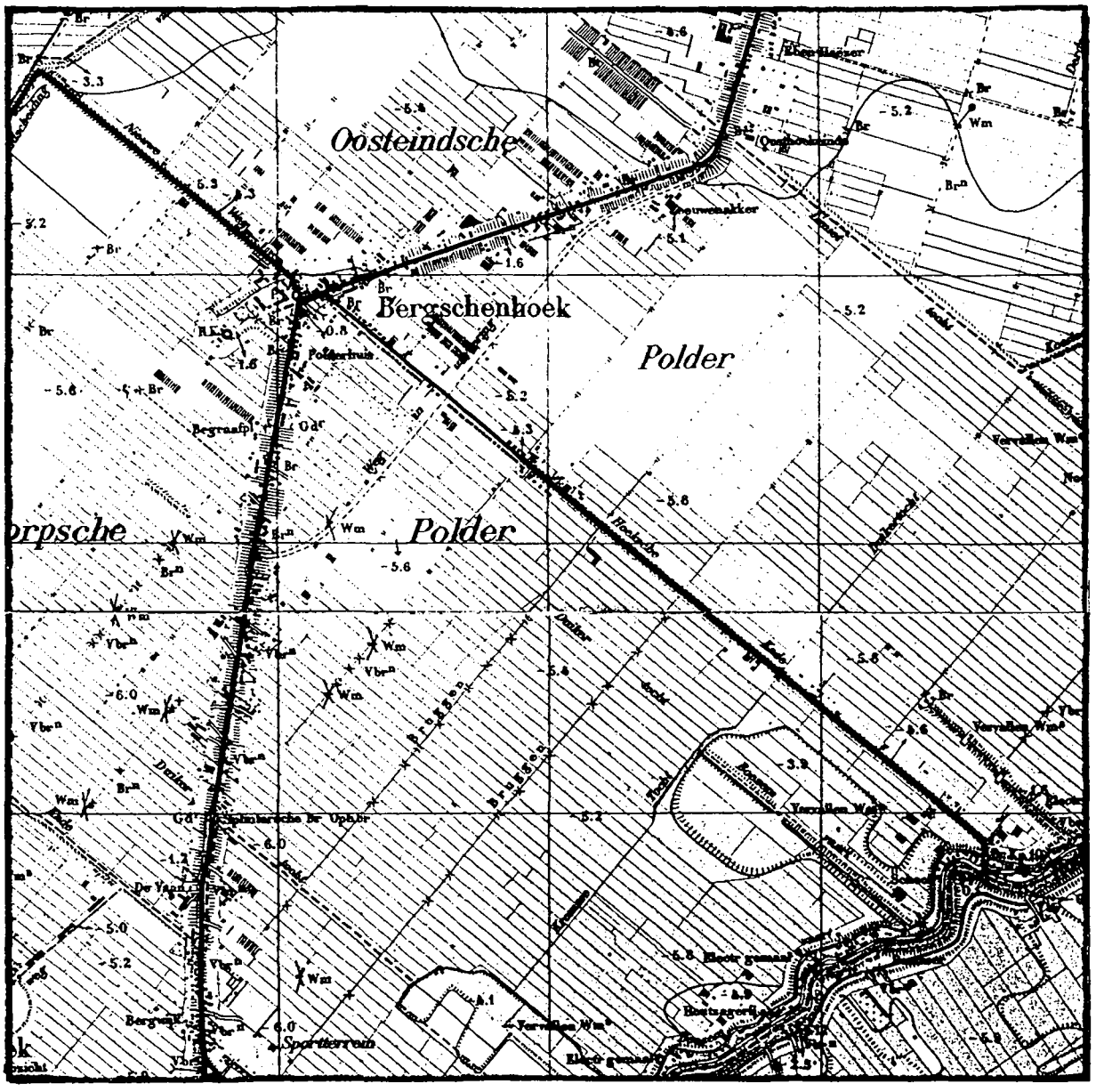

Figuur 4b. Fragment topografische kaart 1:25.000, bladnr. 37F (1939).

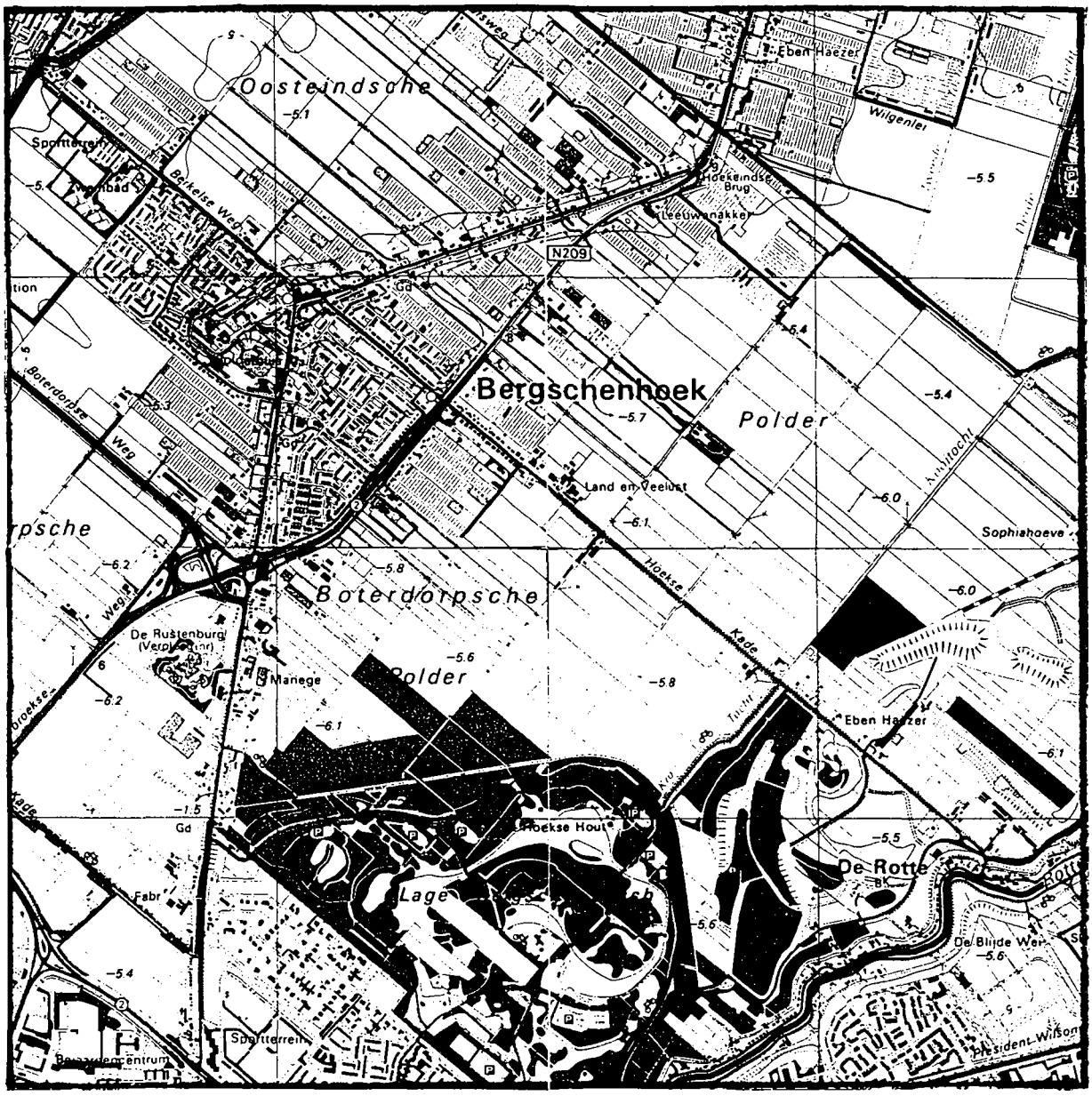

Figuur 4c. Fragment topografische kaart 1:25.000, bladnr. 37F (1990).

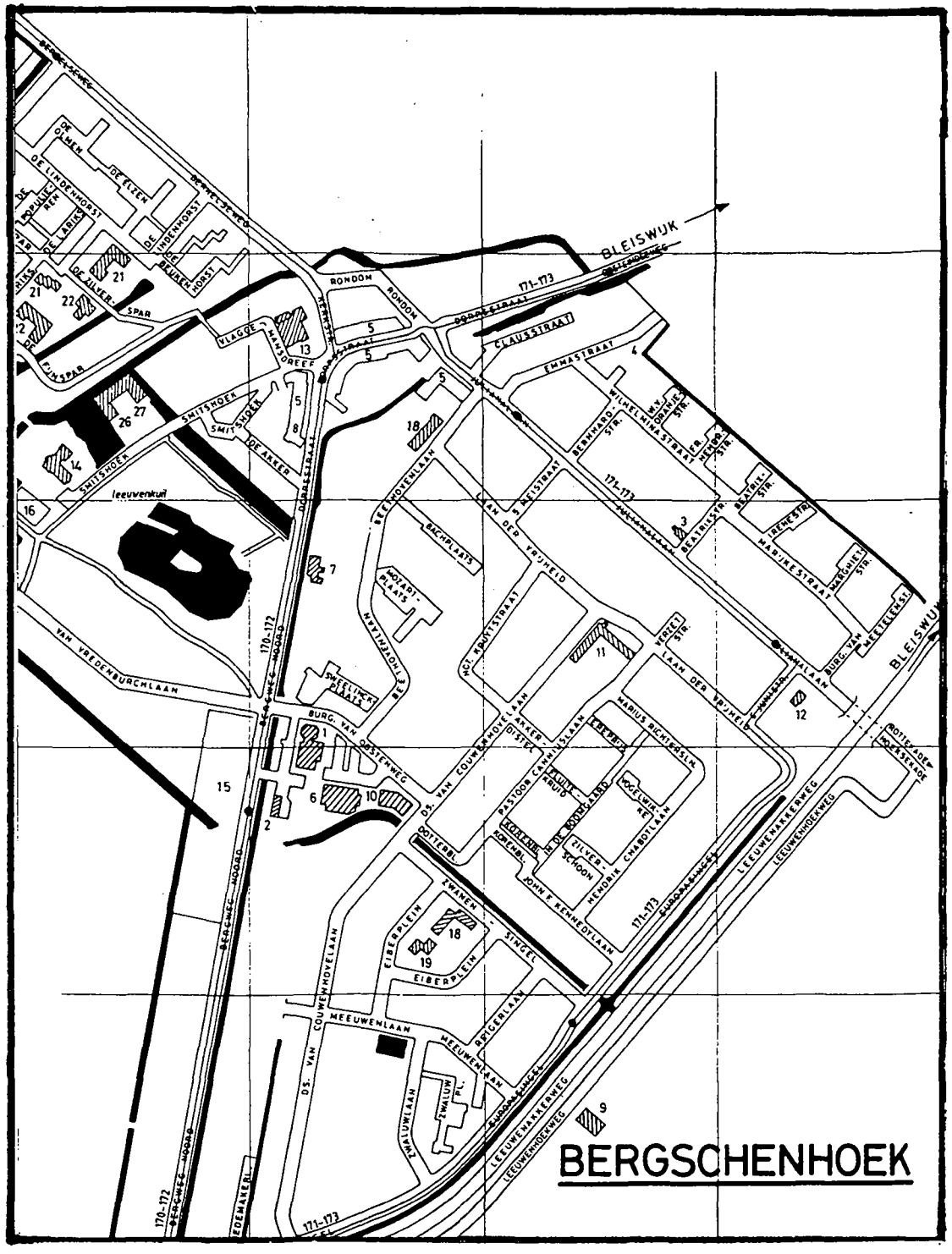

Figuur 5. Straatnamenkaart Bergschenhoek.

Figuur 6. Functioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Bergschenhoek in hooflijnen, periode 1850-1945 (voor verklaring zie legenda).

Figuur 6a. Bergschenhoek anno 1989 (ter vergelijking).

BERGSCHENHOEK

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEI

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/1

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK GEMEENTE BERGSCHENHOEK

Inleiding

Bergschenhoek is als veenontginnningsdorp in de 13de eeuw ontstaan. Sinds 1811 is het een zelfstandige gemeente. Een bij het huidige raadhuis geplaatste hardstenen grenspaal met de wapens van Bleyswijck en Hilligersberg herinnert aan de periode daarvoor, toen Bergschenhoek nog deel uitmaakte van laatstgenoemde gemeente.
De bebouwing concentreert zich langs een door een vaart begeleide veenweg, welke een noord-zuid verbinding vormt tussen de aangrenzende gemeenten Bleiswijk en Hillergersberg. De karakteristieke vervoersfunctie van de vaart is verloren gegaan doordat alle vroeg 20ste-eeuwse ophaalbruggen vervangen zijn door eenvoudige vlakke betonnen en houten exemplaren. Daar waar de weg afbuigt in noord-westelijke richting is op een splitsing van wegen het dorpscentrum ontstaan. Een bijna geheel aaneengesloten bebouwing bevindt zich ook langs de Dorpsstraat, de Berkelseweg - ontsluitingsweg naar Berkel - en de nu doodlopende Smitshoek. In zuid-oostelijke richting leidt de Julianalaan-Hoeksekade naar het riviertje de Rotte, waarna de bebouwing in dichtheid afneemt.
De meeste historische bebouwing in de dorpskern, inclusief de op de splitsing gelegen dorpskerk, is sinds de jaren '60 vervangen door nieuwbouw, zodat daar weinig van het oorspronkelijke karakter en oude structuur meer te ervaren is. Een uitzondering vormt de Oosteindseweg.
Het aan de zuid-oostgrens van de gemeente liggende gehucht Rotte, een dijknederzetting langs het gelijknamige bochtige riviertje behoort ook tot de gemeente. De open en deels ook gesloten lintbebouwing bestaat uit woonhuizen en enkele boerderijen.

Woonhuizen

Van de oude historische bebouwing in het dorpscentrum is weinig meer over. Alleen langs de Dorpsstraat staat nog enige lintbebouwing met meestal verbouwde 19de of vroeg 20ste eeuwse woonhuizen. Dorpsstraat 24 (XIXB) springt eruit vanwege zijn omvang en gaafheid. De relatief forse tweelaagse bouwmassa wordt gedekt door een hoog zadeldak met nokrichting evenwijdig aan de straat. De voorgevel is een wit geschilderde gepleisterde lijstgevel met schijnvoegen en schuiframen. In de bocht van de Rotte ligt Rottekade 17, een eenvoudig éénlaags arbeidershuisje onder zadeldak. De gepleisterde voorgevel heeft geprofileerde vensteromlijstingen, die karakteristiek zijn voor de jaren '70 en '80 van de 19de eeuw.
Nabij het dorpscentrum ligt langs de Bergweg Noord- en Zuid en aan de Oosteindseweg een aantal nog vrij gave woonhuizen van na 1900. Een deel hiervan is gebouwd als tuinderswoning. Eén van de opvallendste is het ca. 1905 door de toenmalige dorpsdokter gebouwde woonhuis Dorpsstraat 3. De symmetrische voorgevel heeft de entree in de middelrisaliet, welke geaccentueerd wordt door de gemetselde topgevel van de dakkapel, die de gootlijst doorbreekt. Karakteristiek voor deze periode zijn de gepleisterde sierblokjes in de ontlastingsbogen en de gepleisterde sierbanden. In de lijstgevel van Oosteindseweg 58 (ca. 1900) komen deze voor in de segmentbogen en ter hoogte van de wisseldorpels. Deze éénlaagse panden worden gedekt door respectievelijk een mansarde- en een tentdak, maar bij Bergweg noord 24 (ca. 1905-'15) wordt de éénlaagse bouwmassa onder

mansardedak aan het zicht onttrokken door een tweelaagse langsgevel met getrapte zijkanten.
Bovengenoemde panden hebben hun nokrichting evenwijdig aan de weg, terwijl deze elders vaak haaks op de weg is geplaatst. Voorbeelden hiervan zijn te vinden aan de Julianalaan. De voorgevel is, afhankelijk van de dakvorm, een (geknikte) puntgevel. Vooral langs de Julianalaan, waar de bebouwing overwegend van na 1900 is, staan naast de geschakelde woningen ook eenvoudige vrijstaande woonhuizen. Een goed voorbeeld is Julianalaan 46 (ca. 1925), een sober vormgegeven éénlaags pand onder mansardedak. Sommige hebben een uitgebouwde erker (Oosteinde 15, Bergweg-noord 18, beide ca. 1925). Het agrarische woonhuis van Hoeksekade 150 (ca. 1925) heeft een puntgevel voorzien van vensters met originele glas- in-lood-boven- en zijlichten.

(Geknikte) puntgevels komen ook voor bij de samengestelde bouwmassa's. De voorgevel bestaat dan uit een kopgeveldeel (al dan niet met erker en/of balkon), welke meestal iets uitspringt ten opzichte van het ernaast gelegen langsgeveldeel. Daar bevindt zich doorgaans de entree (al dan niet in een portiek). De kap bestaat vaak uit twee haaks op elkaar geplaatste (zadel-)daken, zoals bij Oosteindseweg 5 (ca. 1910). De kopgevel is in dit geval een risalerende puntgevel, terwijl de entree zich bevindt in het langsgeveldeel. De uit grauwe baksteen opgetrokken gevel is verlevendigd met rode en gele verblendsteen, welke decoratief is verwerkt in de segmentbogen, de boogvelden en het fries. De decoratie van de uit grauwe baksteen opgetrokken gevel van Oosteindseweg 17 (1917) bestaat er uit dat de sierlementen niet voorzien zijn van wit geschilderd pleisterwerk (plint, strekken). In afwijking van het gangbare type is hier op de hoek van de risalerende puntgevel een aan twee zijden open entreeportiek aangebracht.

Woningbouwcomplexen

De eerste woningbouw met een complexmatig karakter voltrok zich vanaf 1900 langs de Julianalaan in de richting van de Hoeksekade. Nabij het dorpcentrum staat tweezijdige lintbebouwing, meest daterend uit de eerste twee decennia van de 20ste eeuw. De geschakelde twee- drie- of meer- onder één kapwoningen werden oorspronkelijk gedekt door een zadel- of mansardedak. De rijtjes woningen zijn opgetrokken uit grauwe of gele baksteen, maar in de buurt van het dorpscentrum zijn enkele van grijze kalkzandsteen. De meeste zijn verbouwd door het optrekken van een gemetselde zolderverdieping.
Sociaal-economische waarde hebben de zes geschakelde woningen onder één zadeldak langs de Bergweg-zuid, die omstreeks 1922 zijn gebouwd naast modelboerderij "De Vaan" voor het aldaar werkende personeel. De langskap van de bouwmassa wordt op de hoeken en in het midden doorbroken door een dwarsdak.

Bijzondere bebouwing

De Smitshoek eindigt aan het westeinde in een rond plein met een monumentale treurbeuk en een beeld van Jezus "in orante". Hier liggen de Katholieke begraafplaats en twee dienstwoningen. Ten zuiden van een dubbel éénlaags woonhuis (XIXd) bevindt zich het toegangshek naar de achtergelegen begraafplaats, waar eveneens enige forse loofbomen staan. Het hek (XIXc) bestaat uit gecanneleerde gietijzeren hekpijlers en enkel - en dubbel openslaand hekwerk, versierd met een banderolle, waarin met gotische letters de tekst "Zalig zijn de dooden die in den Heere sterven" is uitgesneden. De St. Willibrordkerk

(Smitshoek 74-76) vormt het centrum van het bescheiden roomskatholieke kerkcomplex, dat oorspronkelijk net buiten de omgrachting was gelegen, maar waaromheen nu een modern park is aangelegd. Het is een kleine eenbeukige in Neo-Romaanse stijl opgetrokken zaalkerk van zes traveëen met een iets uitgebouwde fronttoren en een halfronde absis. De kerk is evenals de naastgelegen pastorie in 1910-'11 gebouwd naar een ontwerp van E.J. Margry. De pastorie, gebouwd in de traditie van de overgangsarchitectuur, bestaat uit een tweelaagse bouwmassa die ligt onder een afgeplat schilddak. De grauwe bakstenen voorgevel, bestaande uit een langsgevel met entree en een risalerende puntgevel, is verlevendigd met gele verblendsteen sierbanden, deels uitgevoerd in keperpatroon. Omstreeks 1828 is aan Bergweg-Noord 6 een algemene begraafplaats aangelegd. Bij de ingang staat een rechthoekige aula onder een overstekend schilddak uit ca. 1940. Aan de lange zijde bevindt zich een breed portaal met aan weerszijden daarvan een lokaal.

Eén van de meer monumentale gebouwen binnen de gemeente is het in 1906 in opdracht van de polder Bleiswijk gebouwde Polderhuis. Het ontwerp is van de gemeentearchitect C. Buurman, die tevens het in 1983 gesloopte raadhuis met politiewoning en brandspuithuisje had ontworpen. Het polderhuis heeft evenwijdig aan de weg een rechthoekige bouwmassa onder een zadeldak. Links, ter plaatse van het woongedeelte, is een dwarsdak met tuitgevel en erker. Op de ontmoeting van beide daken plaatste de architect, die tevens polderopzichter was, een dakruiter met ingesnoerd naaldspitsje, vanwaar men gaaf uitzicht had over de poldermolens.

In het buurtschap Rotte staat langs de dijk een klein schoolgebouw (Rottekade 83) uit 1930. De rechthoekige bouwmassa bevat twee klaslokalen, gedekt door een zadeldak. Tegen de rechter kopgevel is onder een plat dak een éénlaags entreeportaal met een veruitstekende luifel gebouwd.

Boerderijen

Langs de Oosteindseweg, waar de grootste concentratie boerderijen ligt, is het agrarische karakter het best bewaard gebleven. De meeste boerderijen in de gemeente dateren van na 1779, toen er door de droogmakingen van de veenplassen meer bruikbare akkergrond beschikbaar kwam. Ze zijn vrijwel alle van het langhuistype en hebben een orientatie evenwijdig aan de richting van de strokenverkaveling. Gangbaar is de dat tegen het flauw hellende dijktalud van de vaart aangebouwde panden met de kopgevel van het woongedeelte naar de weg zijn gericht. Een enkele maal, zoals bij het langshuis van Rottekade 21 (XIXd) ligt de nokrichting evenwijdig aan de weg langs de Rotte. De rechter kopgevel van dit pand heeft rechts van de deur een keldervenster.
Uit dezelfde periode dateert Hoeksekade 134, waarvan de nokrichting eveneens evenwijdig ligt aan de weg. Woon- en stalgedeelte hebben een verschillende nokhoogte. De voorgevel van het hogere woongedeelte is een sober vormgegeven symmetrisch ingedeelde puntgevel met de entree in het midden en als de enige decoratie een haanhout en makelaar in de geveltop.
De voor het laatste kwart van de 19de eeuw karakteristieke engelenvensters komen in Bergschenhoek niet veel voor. Deze, meestal in de geveltop geplaatste vensters, zijn driedelig, waarbij het middelste hoger en breder is dan de zijlichten. Bergweg-zuid 131 (ca. 1895) heeft in de geveltop een engelenraam met een driehoekig bovenlicht.

Oosteindseweg 4 en 72, daterend van kort na de eeuwwisseling zijn twee redelijk gaaf bewaard gebleven langhuisboerderijen, met de kopgevel van het woongedeelte op het water georiënteerd en een stalgedeelte dat, mede vanwege de schuine ligging tegen het dijktalud, lager ligt dan het woongedeelte. Als enige decoratie hebben de uit grauwe baksteen opgetrokken symmetrisch ingedeelde puntgevels sierblokjes in de strekken boven de deuren en vensters. Bij het woongedeelte van de in 1909 gebouwde langhuisboerderij Rottekade 19 worden de vensters gedekt door kunststenen lateien. Oosteindseweg 55 (Mariahoeve, ca. 1900) is vermeldenswaard omdat het in plaats van een puntgevel een symmetrisch ingedeelde lijstgevel heeft met ingezwenkte zijkanten.

In afwijking van het gangbare langhuistype heeft Oosteindseweg 66 een stalgedeelte dat haaks op het loodrecht op de vaart staande woongedeelte ligt. Het is bovendien één van de weinige panden met een iets rijkere geveldecoratie, die aansluit bij de traditie van het Eclectisme. De symmetrisch ingedeelde puntgevel van het forse woongedeelte heeft de entree in de middenrisaliet. Deze is versierd met smalle horizontale sierbanden. Tussen begane grond en verdieping bevindt zich een cordonlijst met een gepleisterde rondboogfries. De vensters en deuren hebben een geprofileerde gepleisterde getoogde afdekking. Tegen de linker zijgevel is een meerzijdige erker geplaatst.

Een aparte groep vormen de boerderijen waarbij het woonhuis vrijstaat van stal of schuur. Een karakteristiek voorbeeld, tevens van belang vanwege de materiaaltoepassing, is het vrijstaande woonhuis en de wagenschuur van Oosteindseweg 149 (ca. 1900-1915), beide opgetrokken uit grijze kalkzandsteen. Rode kalkzandsteen is toegepast voor de strekken, rondbogen, sierbanden en het fries. Het woonhuis bestaat uit een hoofdmassa onder zadeldak met wolfseinden, evenwijdig aan de weg met een entreeportiek in de rechter kopgevel. De voorgevel heeft een risalerende afgeknotte topgevel, gedekt door een dwarsdak. De wagenschuur is gedekt door een zadeldak dat naar achteren overgaat in een lessenaarsdak en aan straatzijde twee getoogde dubbele inrijdeuren heeft.
Veel soberder is het in 1918 uit grauwe baksteen opgetrokken agrarisiche woonhuis van Oosteindseweg 74. De entreedeur heeft fraai Art Nouveausmeedwerk. De houten vrijstaande schuur heeft twee dubbele openslaande deuren.

Het meest momumentale en tevens het meest uitzonderlijke gebouw is "Leeuwenakker" (Leeuwenakkerweg 90, ca. 1880). Het betreft hier namelijk een boerij met zijlangsdeel, een type dat overwegend op de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden voorkomt. Het heeft bovendien een vrij gave eclectisch gedecoreerde, symmetrisch ingedeelde lijstgevel met ingezwenkte zijkanten, opgetrokken uit fijn gevoegde rode baksteen. De getoogde deur- en vensteropeningen hebben geprofileerde gestucte omlijstingen, bekroond met een kuifstuk. De gepleisterde plint is versierd met gestucte leeuwenkopjes. Het stalgedeelte springt naar rechts toe uit en heeft een inrijdeur met korfbogig bovenlicht.

Aparte vermelding verdient tot slot de voormalige modelboerderij N.V. Hygiënische Melkstal "De Vaan", in 1922 gesticht aan de Bergweg-zuid 144. Het enigszins verbouwde pand heeft een hoofdmassa op T-vormige plattegrond en een relatief lang stalgedeelte.

Een veel voorkomend element op boererven is de vrijstaande (wagen-)schuur. Zo heeft Oosteindseweg 72 langs het water een zeer langgerekte schuur, opgetrokken uit grauwe

baksteen en gedekt door een zadeldak (ca. 1900). De inrijdeuren bevinden zich in de noordelijke kopgevel terwijl de langsgevels segmentbogig ijzeren stalvensters hebben.
De eveneens vrij forse wagenschuur van Oosteindseweg 66 (XIXd), is opgetrokken uit gele ijsselsteen. De nokrichting staat haaks op de weg. De westelijke langsgevel heeft drie paar inrijdeuren. Rottekade 21 heeft een kleinere laat 19de eeuwse schuur van gele ijsselsteen.
Sommige boerderijen hebben een erfafscheiding in de vorm van een eenvoudig smeedijzeren hek, daterend uit de bouwtijd van de boerderij (Oosteindseweg 55, ca. 1910; Rottekade 19, 1909).
Wat betreft de erfbeplanting kunnen de kastanje- en lindenbomen voor het woongedeelte worden vermeld. Bij Oosteindseweg 55 zijn de linden geknot in kandelabervorm.

Objecten van bedrijf & techniek

Van de vier molenviergangen, die herinneren aan de grote droogmakerijen in 1779 resteren er nog vier in de vorm van molenrompen. In vijf van deze zijn in 1915 centrifugaalpompen aangebracht, waarvan drie langs de Rotte.

Na-oorlogse bebouwing

Na 1945 is in eerste instantie het gebied tussen de provinciale weg (N 209) en de Bergweg-noord en Oosteindseweg volgebouwd. De laatste twee decennia heeft de nieuwbouw zich uitgebreid richting Berkel, aan weerszijden van de Berkelseweg. Bovendien nam de kassenbouw toe en werd in het zuiden langs de Rotte het recreatiegebied het Lage Bergsche Bosch aangelegd. De kunstmatige skihelling is hier een beeldverstorend element.